

Cercetarea culturii materiale medievale este cenușăreasa istoriografiei, deși este indispensabilă pentru reconstituirea vieții cotidiene de odinioară. Astfel, am considerat că studierea veselei, ca o categorie de vestigii strâns legată de cultura gastronomică, oferă răspunsuri pentru întrebări legate de domeniul arheologiei medievale, dar și al istoriei mentalităților. Studiul de față propune analiza unui segment mai restrâns din problematica complexă legată de veselă. Din numeroasele întrebări, încercăm le să elucidăm numai pe cele legate de procurarea veselei din afara Principatului Transilvaniei. Considerăm că aceste întrebări sunt importante, deoarece răspunsurile date vor explica legăturile și influențele exterioare, care formează moda și gustul legate de practicile de a mânca. În același timp, importul de vase va arăta originea formelor și stilurilor decorative folosite de meșterii transilvăneni la obiectele produse în interiorul principatului.

Având în vedere bogăția izvoarelor editate, referitoare la Transilvania secolului al XVII-lea, în adunarea datelor ne-am mărginit la acestea, neapelând la cercetări de arhive. Desigur, într-o fază mai evoluată ne vom extinde și la izvoare inedite, dar în acest stadiu am urmărit numai identificarea izvoarelor care oferă date despre veselă, precum și clarificarea direcțiilor de cercetare. Totuși, rezultatele obținute în această fază intermediară sunt destul de interesante și oferă răspunsuri la anumite întrebări. Principalele tipuri de izvoare sunt registrele de tricesimă ale orașelor transilvănene, inventarele de bunuri mobiliare ale unor burghezi din orașul Cluj, listele de zestre ale unor familii nobiliare, testamente și însemnările economice ale curții princiare din vremea lui Bethlen Gábor și principesa Bornemissza Anna.

Importul vaselor de argint și aur

Marea majoritate a vaselor transilvănene, executate din metale prețioase, sunt produsele breslelor de argintari din țară. Izvoarele scrise, precum și obiectele produse de ele sunt mărturii ale înaltei calități ale muncii lor și ale renumelui dobândit de aceștia¹. Totuși, sunt numeroase indicii care demonstrează că există un import destul de însemnat al vaselor de argint și de aur. Acest fenomen credem că ridică niște întrebări destul de importante. De ce are loc un import, când obiecte de aceeași calitate sunt executate și în țară? Această întrebare este cu atât mai pronunțată dacă avem în vedere situația destul de instabilă a economiei transilvănene, cu exces de import și cu lipsă cronică de bani și metal prețios². Explicația posibilă a acestui fenomen nu ține de sfera economică, ci mai degrabă de

¹ Problema este tratată pe larg în următoarele lucrări: Bielz Julius, *Arta aurarilor sași din Transilvania*, București, 1957; Samuil Goldenberg, *Clujul în secolul XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, București, 1958; Pascu Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania pînă la secolul al XVII-lea*, București, 1954; V. Guy Marica, *Cămile istoriate ale lui Sebastian Hann*, în "Acta Musei Napocensis", II, (1965), p. 365-402.; eadem, *Sebastian Hann*, Cluj, 1972; eadem, *Implicații sud germane ale unui caiet cu modele pentru argintari*, în "Acta Musei Napocensis", 26-30, II, (1989-1993), p. 151-67.

² v. Biró Vencel, *Erdély XVI-XVII. századi kereskedelmének történetéhez*, în: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Kolozsvár, 1957, p. 64-77.; Goldenberg, *op. cit.*; Pascu, *op. cit.*

mentalitatea cumpărătorilor de a ține pas cu moda și mai mult de dorința de a exprima un lux care demonstrează puterea și rangul celui care are asemenea obiecte.

Principalul izvor pentru importul de vase este cartea de cumpărături a lui Bethlen Gábor și cea a principesei Bornemissza Anna³. Din aceste însemnări reiese uzanța curții princiare de a apela frecvent la cumpărături din străinătate, pe lângă negustori și meșteșugari transilvăneni⁴.

Principele Bethlen Gábor achiziționează în mod regulat de la Viena servicii din argint. Astfel în anul 1616 cumpără două pahare de argint de 13 greutate și 18 lotoni cu 18 florini pe greutate, precum și mai multe cuțite, linguri și furculițe argintate și emailate în valoare de 34 florini⁵. În anul 1617 cumpără șapte pahare aurite, cu capac de 113 greutate și 3 lotoni tot cu 18 florini pe greutate, două bazine de spălat cu ulcior din argint în greutate de 31 greutate și 14 lotoni în valoare de 18 florini pe greutate, precum și 12 cești aurite în valoarea de 357 de florini și 75 de denari⁶. În anul 1619 este cumpărat un pahar octogonal aurit de 5 greutate și 10 lotoni în valoare de 18 florini pe greutate, 14 castroane de argint în greutate de 23 greutate și 9 lotoni în valoare totală de 404 florini și 89 denari, un candelabru de argint aurit în greutate de 8 greutate și 14 lotoni în valoare de 138 florini și 30 denari și o cană aurită în greutate de 2 greutate în valoare de 18 florini pe greutate⁷. În anul 1624 sunt cumpărate 24 cești aurite integral, în greutate de 32 greutate și 12 lotoni în valoare de 636 florini, două bazine de spălat cu ulcior din argint în greutate de 33 greutate și 3 lotoni în valoare de 531 florini, precum și două candelabre de argint în valoare de 71 florini⁸. În anul 1626 sunt cumpărate de la un negustor din Kosice (Kassa, Kaschau) două bazine mari de spălat cu ulcior din argint în greutate de 439 greutate și 10 lotoni în valoare de 7473 florini, o cană cu cioc, aurită integral și o cană hexagonală⁹.

Din însemnările economice ale principesei Bornemissza Anna reiese că a fost solicitat în mod regulat un argintar francez de către curtea princiară¹⁰. Cumpărăturile marii nobilimi sunt ilustrate de lista de zestre a lui Vass Judit din anul 1651, în care găsim castroane pentru fructe din argint provenind din Viena¹¹.

În colecțiile bisericești, precum și, probabil, în colecții muzeale încă neprelucrate putem găsi obiecte cumpărate din străinătate. În Județul Sălaj, cu ocazia inventarierii colecțiilor bisericești, cercetătorul Bajusz István a identificat mai multe pocale și o patenă

³ Jurnalul de cumpărături a lui Bethlen Gábor este editat integral de Radvánszky, în Radvánszky Béla, *Bethlen Gábor fejedelem udvartartása*, Budapest, 1888; însemnările economice ale principesei Bornemissza Anna sunt editate integral în Szádeczky Béla, *I Apafi Mihály udvartartása. Bornemissza Anna gazdasági naplói. 1667-1690*, Budapest, 1911 și parțial de David Prodan, în *Urbariile Țării Făgărașului*, II, București, 1976, p. 347-94. și 846-8.

⁴ Prin Belényesi Ferenc, șeful monetăriei (föpenzverő) curții princiare, se dau comenzi următorilor meșteri argintari: Colomanus Maurer și Georgius Hirling din Sighișoara; Kristóf Tokaji și Daniel Kassai de la Cluj; Kristóf Nádudvari și János Maklári de la Târgu Mureș; v. Szádeczky, *op. cit.* și Thallóczy Lajos, *I. Apafi Mihály udvara*, în Századok, 1878, p. 429.

⁵ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 7-9.

⁶ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 10.

⁷ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 23-24.

⁸ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 88.

⁹ Radvánszky B., *op. cit.*, p. 137., numele negustorului este Kassai Piersel Adorján

¹⁰ Thallóczy, *op. cit.*, p. 430.

¹¹ *Erdélyi Szótörténeti Tár*, I, bécsi gyümölcstál

provenind din orașele din sudul Germaniei, cum ar fi Augsburg și Nürnberg¹². Numărul relativ mare al acestor obiecte în comparație cu totalul vaselor investigate arată ponderea și importanța acestei categorii de veselă.

Datorită prețului foarte ridicat al acestor obiecte, principalii cumpărători au fost principii și marea nobilime din jurul curții. Desigur, datorită faptului că strângerea datelor nu este exhaustivă, ulterior pot să apară și alți deținători de vase de import, provenind din alte părți, dar acest fapt nuanțează numai impresia că avem de a face cu o modă, care este urmată de toți cei care au putere financiară suficientă pentru a imita pătura superioară a societății transilvănene¹³. Putem să afirmăm, deci, că vasele de import sunt un mijloc excelent pentru reprezentare. Acest fapt explică de ce sunt iroșiți bani grei în străinătate. De altfel, Bethlen Gábor prin luxul desfășurat, dincolo de a exprima rangul social, a urmărit și scopuri politice. Delegațiile occidentale au fost uimite de fastul curții princiare, iar imaginea vasalului sultanului s-a transformat într-una a unui principe vestit și recunoscut pe plan european¹⁴.

Datele parțiale, culese de noi dau jaloanele legăturilor comerciale ale Transilvaniei. Cel mai important partener era, încă de atunci, Viena. Datorită legăturilor strânse ale breslelor săsești cu orașele din sudul Germaniei, erau la modă produsele din Augsburg și Nürnberg. Mai avem date despre relațiile cu orașele din Ungaria Superioară chiar și cu Franța.

Vase de sticlă

Această categorie de obiecte a fost procurată din două surse majore. La începutul secolului al XVII-lea a fost întemeiată prima fabrică de sticlă din Transilvania, care în mod sigur producea deja vase de sticlă¹⁵. Producția autohtonă însă era dublată de un import masiv de sticlărie. Acest fenomen poate fi explicat de calitatea inferioară a produselor din țară, dar și din cele constatate la vasele de argint, adică reprezentarea și dorința de a urma moda europeană.

Izvoarele cele mai importante legate de importul sticlăriei sunt cărțile de tricesimă ale orașelor transilvănene. Pe lângă acestea oferă informații prețioase jurnalul de cumpărături a lui Bethlen Gábor.

Tricesimele clujene, examinate numai din perioada 1599-1637, consemnează în aproape fiecare an intrarea sticlăriei în Transilvania¹⁶. Proveniența ei în majoritatea

¹² Bajusz István, *Piese de argintărie medievală din Sălaj*, în *"Acta Musei Porolissensis"*, V, (1981), piesele cu nr.: 1, 3, 4, 9, și Bajusz István, *Piese de argintărie medievală din Sălaj* (II), în *"Acta Musei Porolissensis"*, VI, (1982), piesa cu nr. 12

¹³ Despre modă și rolul acesteia în societatea din secolul al XVII-lea v. S. Lauter Éva, *Nádori reprezentáció a 17. században*, în *"Actas"*, 1992, nr. 3., p. 5-18.; Zimányi Vera, *Néhány szempon az életszínvonal vizsgálatához a 17. századi Magyarországon*, în *"Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok"*, 9., p. 7-19.

¹⁴ v. Várkonyi Agnes, *A fejedelemség virágkora*, în *Erdély Története*, II, Budapest, 1986, p. 93-106.

¹⁵ Despre producerea vaselor de sticlă în Transilvania vezi Bunta Magda, *Contribuții la studiul produselor artistice ale glăjeriei de la Porumbac*, în *"Acta Musei Napocensis"*, XVII, (1980), p. 219-22.; Gyürki Katalin, *Úvegek a középkori Magyarországon*, Budapest, 1991; Adrian Andrei Rusu, *Sticlăria medievală din Transilvania. Repere generale și documente arheologice*, Ephemeris Napocensis, V, 1995, p. 301-29.

¹⁶ vezi: Pap F., *Comerțul Transilvănean al Clujului din prima jumătate a secolului XVII în registrele vamale*, I., în *"Acta Musei Napocensis"*, XI, (1974), p. 169-85., II., în *"Acta Musei Napocensis"*, XII, (1975), p. 237-50.; Pap Ferenc, *Schimbul de mărfuri între Cluj și Polonia în registrele vamale clujene (1599-1637)*, în *"Acta Musei*

cazurilor este Viena, dar și importul din Polonia este însemnat. O singură dată este amintit un transport și din Presov (Eperjes, Preschau)¹⁷. Tipurile aduse în principat sunt : pahare, butelii pentru rachiu sau vin. Vasele de sticlă apar și în inventarele caselor burgheze, valoarea lor fiind demonstrată și de faptul că sunt monturate în argint, exemplu în acest sens fiind o listă de inventar din 1627, unde este amintit un "picior de pahar de sticlă din argint"¹⁸.

În inventarele princiare sticlăria apare chiar la sfârșitul secolului al XVI-lea. Astfel, în lista de tezaur a lui Báthory Kristóf, din 1587, sunt amintite pocale de cristal cu capac, aduse din Veneția și Viena¹⁹. Într-o scrisoare a lui Bocskai István, din anul 1606, este comandată din Viena sticlărie de cristal²⁰. Pe lângă aceste date, cantitatea sticlăriei achiziționate de Bethlen Gábor și prețul plătit este copleșitor. În anul 1616 cumpără din Viena cinci pahare gravate de cristal în valoare de 75 de florini; în 1617, 27 pahare de cristal de tipuri diferite (cu capac, cu picior, gravat), în valoare de 100 de florini; în 1619 57 pahare de tipuri diferite și două pahare de cristal, în 1627 o sută de bucăți de pahare diferite²¹. Din Veneția sunt cumpărate piese și mai scumpe și luxoase: în anul 1622 este achiziționată o ceașcă de cristal în valoare de 310 florini (!); în același an mai cumpără cinci pahare de cristal pentru 37 de florini și în 1626 sunt cumpărate 150 de bucăți de pahare de sticlă și de cristal, 144 butelii de sticlă și 20 cești de sticlă hexagonale, pentru o sută de florini²². Mai sunt consemnate și cumpărături din Polonia, mai precis din Cracovia²³.

Proveniența vaselor de sticlă este trădată și de denumirile folosite: sunt amintite pahare "poloneze", cupe "venețiene" cu picior sau cești și pahare "vienneze"²⁴.

Vase din alte materiale

În această categorie intră vasele executate din cositor, ceramică și din lemn. Despre importul acestor tipuri de vase avem foarte puține date. Acest fapt este explicat, probabil, de faptul că aceste vase nu au constituit obiectul unui comerț la distanță, pentru că valoarea lor era mică și astfel nu era rentabilă vânzarea lor. Nu putem vorbi nici despre un import datorat nevoii de reprezentare sau datorită modei, cum ar fi cazul vaselor din metal prețios sau de sticlă, deoarece aceste vase sunt de uz comun.

Vasele de cositor sunt importate în marea lor majoritate datorită lipsei de materii prime în Transilvania. Acest fapt este demonstrat de datele din registrele de tricesimă

Napocensis", XIV. (1977), p. 371-99.; Pap Ferenc. *Obiecte de uz casnic și personal în importul clujan (prima jumătate a secolului XVII)*, în "Acta Musei Napocensis", XX, (1983), p. 531-6.

¹⁷ Bunta Magda, Katona Imre. *Az erdélyi üvegművesség a századfordulőig*, Bukarest, 1983, p. 34

¹⁸ "egj ezüst wuegh pohar lab", inventar din 1627 în colecția Arhivele Statului filiala Cluj, citat de Jakó Zsigmond. *Az otthon és művészete a XVI-XVII. századi Kolozsváron*, în: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulőjára*. Kolozsvár, 1957, p. 385.

¹⁹ Radvánszky Béla. *Magyar családélet és háztartás a XVI és XVII században*. I. Budapest. 1896. p. 134.

²⁰ Radvánszky. *op. cit.*, p. 135.

²¹ Radvánszky Béla, *Bethlen Gábor fejedelem udvartartása*, p. 70-100.

²² Radvánszky. *op. cit.*, p. 101-132.

²³ Radvánszky. *op. cit.*, p. 135.

²⁴ Bunta Magda, Katona Imre. *op. cit.*, p. 32-6.; și lucrările lui Pap F. citate mai sus

despre importul minereului de cositor și de plumb din Ungaria Superioară și Polonia²⁵. Chiar sunt aduse în țară și bucăți din vase vechi de cositor, pentru a fi prelucrate din nou²⁶. Proveniența vaselor de cositor este Viena. De aici sunt cumpărate farfuri și castroane de cositor²⁷, acestea fiind numite în inventare ca vase de cositor "vienzeze"²⁸. În izvoare sunt amintite și vase "din Anglia". Acestea apar atât în inventarul locuințelor burgheze, cât și între obiectele cumpărate de Bethlen Gábor din Viena. Probabil, aceste mărfuri de calitate au fost fabricate în Anglia și au ajuns în Transilvania prin intermediul Vienei.

Mențiunile referitoare la comerțul exterior cu vasele de ceramică lipsesc cu desăvârșire din izvoare. Avem numai două date care, însă, țin de exotic și intră mai mult în categoria vaselor de lux. Este vorba despre cumpărăturile lui Bethlen Gábor din Veneția în anul 1622, când sunt achiziționate 12 cești din "Jakfür" cu farfurii²⁹, și sunt comandate de la meșteri venețieni opt ulcioare "terra sigillata", din care trei sunt cu stema principelui, în valoare totală de 45 florini³⁰. Probabil că aceste cești sunt din porțelan chinezesc, ajuns în Veneția datorită legăturii acestui oraș cu Orientul Îndepărtat.

În concluzie putem afirma că, în general, importul vasei era destinat unor pături înstărite. Vasele cumpărate din străinătate serveau la etalarea luxului, spre a demonstra bogăția, puterea și rangul social al proprietarului. Această categorie de obiecte era parte integrantă a reprezentării la masă împreună cu meniul servit și decorul adițional. Luxul devenea un mijloc tot mai des folosit pentru a exprima deosebirile sociale practicate de marea nobilime. Importul de veselă acoperea și lipsurile economiei transilvănene, ca în cazul vaselor de cositor și, parțial, a celor de sticlă. Chiar prin examinarea acestui segment infim al comerțului transilvănean putem să stabilim principalele căi de comerț și partenerii comerciali.

Desigur, prin extinderea cercetării asupra izvoarelor nepublicate putem să nuanțăm imaginea astfel obținută: putem să identificăm mai multe tipuri de vase importate și să facem o analiză mai detaliată potrivit păturii sociale a cumpărătorilor. Pe lângă îmbogățirea informațiilor avem de rezolvat, însă, și întrebări destul de importante, după cum cercetarea trebuie extinsă și la nivelul secolului al XVI-lea.

²⁵ Din Polonia sunt aduse, între anii 1599 - 1637, 129 chintale de plumb (cositor negru) și 13,5 chintale de cositor, v. Pap F., în "*Acta Musei Napocensis*", XII, (1975), p. 242., și Pap F. în "*Acta Musei Napocensis*", XIV, (1977), p. 388.

²⁶ Din Cracovia, Kannagyártó Márton aduce cositor vechi în bucăți, v. Pap F., *Comerțul Clujului cu Cracovia în registrele vamale din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în "*Acta Musei Napocensis*", XIII, (1976), p. 367

²⁷ Pap F., în "*Acta Musei Napocensis*", XX, (1981), p. 534.

²⁸ În inventarele prezentate de Jakó, *op. cit.*, p. 384-5.

²⁹ "12 Jakfuri findzsárokát és azon matéria tányérokát" v. Radvánszky, *op. cit.*, p. 59.

³⁰ Radvánszky, *op. cit.*, p. 59-60.

The import of plates and dishes in Transylvania in the XVIIth century
(Summary)

In this work is analysed some references, collected from economic sources, related to the trade of vessels. There are also examined the purchases of the princiar household, using the account book of Bethlen Gábor and Bornemissza Anna. The results of this investigation help to give answers to question of origin of some types and motives, used in Transsylvania in the XVIIth century. The main commercial partners are Wien, Velence, Poland. Also we try to explain the reasons of these expensive shoppings in abroad. We believe that the main reason is to align to the fashion of Europe, and with the lux to exprime the social differences.